2. Zákon ze dne 22. května 1919 č. 320 Sb., kterým se mění ustanovení občanského práva o obřadnostech smlouvy manželské, o rozluce a o překážkách manželství (tzv. manželská novela či rozlukový zákon), a to v rozsahu nutném pro charakteristiku právní úpravy jeho přijetí předcházející.
3. Studium kapitol „Rodinné právo v rakouském Všeobecném občanském zákoníku“ a „Vývoj rodinného práva v 19. století“ v publikaci Rodina a rodinné právo historie, současnost a perspektivy, Renata Veselá a kolektiv, EURO-LEX BOHEMIA 2005, str. 70–75, aniž bylo cokoliv z této publikace zpracovatelem článku citováno či jinak použito.

Karel Attl
judr.attl@seznam.cz

DISKUSNÍ FÓRUM

(vyjádření recenzentů k obsahu výše uvedeného článku)

Autor ve své stati podává podrobnou informaci, spíše popisného charakteru, o právní úpravě manželství. Jde o úpravu danou OZO z roku 1811, již se věnuje poměrně velmi podrobně. Zejména uvádí podmínky vzniku manželství, dále se věnuje obsahu manželství a jeho zániku. Pokud jde o zánik manželství, věnuje autor menší pozornost novele č. 320/1919 Sb. Výklad by vyžadoval přesnější rozlišení separace a rozluky, pokud jde o zákonné důvody. Méně místa věnuje autor výkladu práv a povinností rodičů a dětí, některými otázkami se nezabývá vůbec (např. osvojením). Pokud autor na několika místech hodnotí vývoj rodinného práva v uplynulých šedesáti letech, měl by se podle mého názoru zmínit též o vlivu mezinárodních dokumentů na jeho vývoj, zejména výslovná nerovnost manželů nemohla obstát po ratifikaci Všeobecné deklarace lidských práv (rok 1948), dále je zde ještě řada dalších dokumentů, např. Deklarace práv dětí z roku 1959. Vývoj právní úpravy v posledních dvaceti letech přímo ovlivnila Úmluva o právech dítěte.

Rakouský Obecný zákoník občanský z roku 1811 by v druhé polovině dvacátého století ve své archaické podobě již obstát nemohl. O tom svědčí i podstatné změny rodinného práva v tradičně demokratických státech jako Francie, Německo, Rakousko apod.

Doporučuji autorovi vyjasnit si, zda je přesvědčen o tom, jestli by právní úprava rodinných vztahů z devatenáctého století mohla obstát v druhé polovině století dvacátého. Ostatně

rodinněprávní část návrhu nového občanského zákoníku se k bývalé úpravě vůbec nevrací. Naopak respektuje vývoj ovlivněný dokumenty, jež zaručují lidská práva, judikaturu ústavních soudů (evropských a zejména pak Evropského soudu pro lidská práva). O tom by se měl autor alespoň zmínit.

doc. JUDr. Senta Radvanová, CSc.

NĚKOLIK ÚVAH nad článkem JUDr. Karla Attla „K některým otázkám rodiny z právního hlediska (stav v českých zemích na konci Rakouska-Uherska)“

Zcela jednoznačně podporuji názor autora o nutnosti seriózní diskuse na téma tolikrát již opakované krize tradičního modelu rodiny, a to včetně otázky definice pojmu rodina.

Dříve, než stručně vyjádřím svůj názor na samotné téma, dovoluji si pouze připojit několik poznámek k předmluvě textu.

Nejsem si jist, zda můžeme, byť i jen teoreticky, vycházet „ze skutečnosti, že právo obsahuje většinový názor společnosti na danou problematiku...“. Rozhodně to není skutečnost; i pouhý předpoklad, že právo vyjadřuje většinový názor společnosti, by byl velmi smělý. Právo představuje normu, kterou většina společnosti více či méně respektuje pod hrozbou sankce. Míra potřeby sankce je ovlivňována mírou demokratických procesů při přijímání těchto norem. Pro účel textu je však podstatné zdůraznění linie právo – morálka – vládnoucí ideologie. Jak ostatně z komentáře autora samotného vyplývá, je ke studiu textu ABGB nutno přistupovat

s vědomím, že byl přijímán autoritou pod vlivem římskokatolické církve a její doktríny. Tento fakt do značné míry ovlivňuje nejen vnímání studovaného textu ABGB, ale též další diskusi o institutu rodiny, jak vysvětlím dále.

Dávám však k úvaze, zda by nebylo užitečné doplnit úvod textu o podrobnější vysvětlení významu ABGB pro další vývoj rodinného práva na našem území. Rakouský Všeobecný zákoník občanský je nesporně mimořádně významným kodifikačním počinem, jenž vytvořil základní formát rodinného práva (a nejen toho), který přes všechny složité historické peripetie vývoje právního systému v naší zemi platí do značné míry dodnes. Troufám si napsat, že ani nově připravený občanský zákoník nic nezmění na tomto mém tvrzení (i když, alespoň dle mých informací, původní záměr autorů vložit do části pojednávající o rodinném právu též ustanovení upravující registrované partnerství svědčí o velké odvaze a nezatíženém přístupu k tomuto problému).

Zcela jednoznačně se připojuji k názoru JUDr. Attla, že jakákoli smysluplná debata o právním postavení rodiny, či o hledání legislativních nástrojů na podporu rodiny, jak můžeme často slyšet, je nemyslitelná bez právní definice institutu rodiny. Není možné poskytovat práva, právní ochranu či ukládat povinnosti subjektu, který není jednoznačně právně vymezen. Definice použitá, a to včetně jejího zařazení v jeho struktuře, v ABGB, jak ji ve svém textu cituje JUDr. Attl, je vlastně velmi moderní. Tedy pokud jde o její znění. Definice rodiny je zde vázána primárně na rodičovství. Jak jsem však již uvedl, je nutné vnímat celý studovaný text komplexně, a tak, jak ostatně vyplývá i z textu článku JUDr. Attla, následně se institut rodiny transformuje do institutu manželství. Je nade vše pochybnost jasně, že ABGB vyrůstající z katolických kořenů jednoznačně přejímá názor katolické církve, že není rodiny mimo manželství. Zavedením alternativní možnosti civilního sňatku toto chápání rodiny ještě upevnil, ačkoli současně oslabil posvátný charakter manželství. Je pak zcela logickým krokem, že za dané právní úpravy bylo nutno vyrovnat se i s jevem nemanželských dětí, a to se stalo, z našeho pohledu, jednoznačně diskriminačním způsobem. Ovšem zde je potřeba si uvědomit, že termín diskriminace nepatřil do tehdejšího právního slovníku, a proto, posuzujeme-li historický text, nemě-

li bychom jej soudit současnými kritérii, pokud však svými právními důsledky nezasahuje do současné doby. A zde právě nastává onen problém, ve kterém se názorově s JUDr. Attlem rozcháším – vztah rodiny a manželství.

Potřeba ochrany rodiny je v našem kulturně-politickém prostředí obecným cílem, bez ohledu na náboženství či vztah k víře. Jak uvedeno výše, pro poskytnutí právní ochrany rodině je potřebné shodnout se na její právní definici. V současné právní teorii a praxi, zdá se, nadále převládá ono tradiční propojení institutů rodiny a manželství. Chceme-li pak popsat projevy krize, zpravidla to demonstrujeme na příkladech krize manželství, z čehož při uvedeném spojení obou institutů pak logicky vyplývá i krize rodiny. Nebylo by lepší, dříve než začneme tento „patologický“ jev léčit, podívat se na onen „tradiční model rodiny“? Podívejme se z tohoto pohledu hned na první odstavec textu JUDr. Attla, cituji: „V současné době se stále častěji objevují nejen v odborných publikacích pojednání či úvahy o tom, že tradiční rodina prochází velkou krizí. Bývají dokládány různými statistickými údaji o vysoké rozvodovosti manželství, o nízké sňatečnosti, tedy neuzavírání manželství mezi mladými osobami vůbec či v mnohem vyšším věku snoubenců, zejména v posledních 15 letech, nahrazování manželství tzv. nesezdaným soužitím a vůbec argumentací, že základní účel rodiny, zejména plození a výchovu dětí, lze zajistit jinak či lépe v těchto jiných formách než ve špatně fungující rodině.“ Jak snadno přecházíme z termínu „manželství“ do termínu „rodina“, jako by to byla synonyma. Je to ale skutečně tak? Jsou množiny manželství a rodin naprosto identické? Hovoříme o tradičním modelu rodiny, ale kde se vlastně vzal tento tradiční model? Je to model vytvořený katolickou církví. V této souvislosti je pak třeba si uvědomit, že rodina v tomto modelu je čímsi posvátným a tedy logicky je spojována s jednou ze svátostí, a to svátostí manželství. V průběhu vývoje rodinného práva však dochází k posunu v chápání manželství a v zavádění možnosti (někde dokonce nutnosti) civilního sňatku. Jaký to zajímavý efekt, kdy se sekularizovaným manželstvím stále spojujeme onen tradiční model rodiny. Nejsem v žádném případě pro naprosté oddělení těchto dvou kategorií, jen se domnívám, že by forma vzniku rodiny měla být ponechána na svobodném rozhodnutí těch, kteří rodinu zaklá-

dají. Nejsem si jistý, zda by stát měl pod sankci neposkytování ochrany a podpory trvat na dodržení současně předepsané formy manželství jako *conditio sine qua non* pro vznik rodiny. Nemyslím si, že by forma měla být upřednostňována obsahu.

Snažil jsem se s maximální stručností vyjádřit svůj pohled na otázku vlivu katolické církve a jejího učení na vývoj rodinného práva v naší zemi a domnívám se, že i z pohledu diskuse o krizi tradičního modelu rodiny, hledání možných cest k jejímu řešení, případně z pohledu diskuse o dalším vývoji rodinného práva může být zajímavé se na postoj katolické církve podívat i nyní. Nemám na mysli kopírovat předchozí vývoj práva a vliv církve na něj. Myslím, že některé názory však mohou být přinejmenším zajímavé a inspirující i v podmínkách sekularizované společnosti. Ostatně nelze přehlédnout, že v současné diskusi o aktuálních civilizačních otázkách, včetně modelu rodiny, názor křesťanských církví, zejména pak církve katolické, patří k velmi slyšitelným a mnohdy zaznívá v jisté podobě i z úst představitelů politického života naší země, např. – „Za sebe mohu říci, že sdílím obavy z nebezpečí rozpadu tradičních hodnot naší civilizace a z lehkomyšlné relativizace jejich elementárních stavebních kamenů. Šíří se lidská pýcha, vedoucí k nebezpečné sociálně-inženýrské aktivitě mnoha našich současníků, masivní mediální manipulace, vydávající různé nepřirozené výstřelky za pokrok, degradace modelu klasické rodiny či pokusy o zneužití objevů přírodních věd, to vše jsou varovné signály.“ (*Prezident republiky Václav Klaus, projev u příležitosti návštěvy papeže Benedikta XVI., Španělský sál Pražského hradu, 26. září 2009.*) Obava představitelů katolické církve z relativizace základních hodnot, kde rodina zaujímá čelní místo, je jimi vyjadřována při každé příležitosti a ovlivňuje významným způsobem rétoriku mnohých politických stran ale též veřejné mínění (viz diskusi v Parlamentu ČR při projednávání zákona o registrovaném partnerství) – viz poslední papežskou encykliku *Láska v pravdě*. Z těchto důvodů bych doporučil věnovat pozici katolické církve v této důležité otázce náležitou pozornost. Jsme jí ovlivňováni, přímo či nepřímo, pozitivně či negativně, více, než si možná uvědomujeme.

V říjnu 1983 vydal Svatý stolec Velkou listinu práv rodiny. V tomto dokumentu se můžeme, mimo jiné, dočíst: „Je důležité mít na pamě-

ti, že práva rodiny jsou úzce spojena s lidskými právy, ale nejsou jen jejich pouhým aritmetickým součtem. Rodina je pluripersonálním společenstvím odvozeným od manželství. Je to (*rozuměj manželství*) bipersonální společenství, nový subjekt, odlišný od ostatních subjektů. Stejně jako právnická osoba prezentuje se a jedná jako kolektivní subjekt, se svou vlastní tvůrčí subjektivitou. Navíc, rodina, jako společenství, má přirozený charakter, což ji odlišuje od ostatních asociací či intermediárních entit, a je nadřazena národu, státu i mezinárodním organizacím.“ (*Citováno z anglického znění Lexikonu nejasných a diskutabilních termínů ohledně rodinného života a etických otázek, vydáno Papežskou radou pro rodinu u Human Life International v roce 2006, str. 333.*) Není překvapením, že i v této definici rodiny je ona vztahována k manželství. Vyvolává to však otázku charakteru institutu manželství. Chápeme-li to jako smlouvu mezi mužem a ženou založit společně ono „bipersonální společenství“ s cílem péče o děti a jejich výchovu, pak je to zcela správné a logické (stranou zde ponechávám otázku formy takové smlouvy). Jinými slovy, vyvstává otázka, zda manželství, od kterého je odvozována rodina jak církví, tak civilním právem, je oběma těmito institucemi chápáno shodně (srovnej vztah státu k církevním sňatkům a vztah církve k civilnímu sňatku).

Budeme-li však manželství definovat striktně pozitivně-právně jako naplnění požadavků právního řádu, jak ostatně vyplývá z textu používaného oddávajícími v ČR – „Protože jste splnili všechny podmínky, které vyžaduje právní řád pro vznik manželství, prohlašuji vaše manželství za právoplatně uzavřené“ (srovnej s „co Bůh spojil, člověk nerozlučuj“), budeme se muset nad spojením manželství a rodiny zásadně zamyslet. Církevní chápání manželství ve srovnání s naším civilním má jisté specifikum, kněz u obřadu plní spíše roli svědka, za jehož přítomnosti manželé uzavírají společnou „posvátnou“ smlouvu před Bohem. Tento pro někoho možná až příliš subtilní rozdíl v chápání civilního obřadu a církevního sňatku však hraje v současné době převládajících civilních sňatků značnou roli. Ukazuje se, že když dva dělají totéž, není to totéž. Posun v chápání institutu manželství si žádá i nový přístup k chápání rodiny. Rodina by měla být vnímána jako ono funkční *pluripersonální* společenství pečující a vychovávající děti, takového společenství si zaslouží ochrany a po-

moci. Nesplnění podmínek právního řádu pro uzavření manželství rodičů by mělo být v tomto případě v podstatě irelevantní. Takto fungující rodina by totiž splňovala i onen prapůvodní charakter manželství, jakožto smlouvy mezi mužem a ženou o společném životě.

Zajímavou, relevantní a inspirující se jeví i pasáž z Lexikonu o právech rodiny a lidských právech (viz výše). Zdá se, že tendence intenzivního posilování práv jedince s sebou přináší oslabování vazby jednotlivce na společenství, v němž žije. Práva každého jednotlivce, ostatně i jeho povinnosti, lze definovat pouze v jeho vztazích vůči svému okolí. Čím intenzivněji posilují práva jedince, tím větší bariéru vytvářím mezi ním a jeho okolím. Posilováním postavení jednotlivce tak v podstatě atomizují společenství, v němž žije. Možná i zamyšlení se nad tren-

dy v neustálém rozšiřování katalogu práv člověka jako individua (dítěte, žen, příslušníků menšin apod.) by mohlo pomoci při hledání cesty, jak pomoci a jak chránit tu nejzákladnější stavební jednotku lidského společenství. Kdo ví, možná posílení její ochrany by v konečném důsledku vedlo k posílení ochrany nejzranitelnějších členů lidského rodu. Jsem si dobře vědom problému vytváření kategorie kolektivních práv, kam by práva rodiny patřila, na druhou stranu by možná právě tato cesta v konečném důsledku mohla vést i k posílení ochrany individuálních práv některých kategorií, mám na mysli především děti, a možná dokonce i efektivnějším způsobem nežli dosud. Jenže tímto se opět vracíme na začátek, a to k problému absence právní definice rodiny, jak správně upozorňuje JUDr. Atl.

JUDr. Pavel Vošalík

NĚKOLIK POZNÁMEK K ČLÁNKU (vyjádření autora k recenzím)

Výše jmenovaný článek, který jsem zpracoval v rámci doktorského studia na Zdravotně sociální fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, recenzovali paní doc. JUDr. Senta Radvanová, CSc., a pan JUDr. Pavel Vošalík.

Oběma recenzentům bych chtěl poděkovat za péči, kterou obsahu mého článku věnovali, za kladná stanoviska i za připomínky či výhrady; plyne z nich pro mě jistota, že jsem zvolil téma aktuální a zároveň významné.

Jestliže jsem se v úvodu článku zmínil v maximální stručnosti o nejčastějších současných argumentech pro tvrzení, že tradiční rodina prochází velkou krizí, učinil jsem tak jen proto, abych se v článku samotném pokusil o stručnou charakteristiku právní úpravy tradiční rodiny na sklonku rakousko-uherské monarchie z pohledu právně historického. Je třeba akcentovat, že v té době měla právní úprava rodiny za sebou více než stoleté období vývoje od přijetí OZO v roce 1811 do roku 1918. Mým záměrem do budoucna bylo na základě tohoto článku ukázat stěžejní změny, které pro právní úpravu rodinného práva přineslo dvacetileté

období existence demokratického Československa a období dvou po něm následujících totalitních režimů. Veškerá tvrzení o současné krizi tradiční rodiny bez takové právně historické analýzy (byť v mém podání jen základní a ne zcela komplexní) postrádají dle mého názoru objektivní základ.

Oba recenzenti vyslovili souhlas se zveřejněním článku po drobných úpravách a oba se pak ve svých připomínkách vyjádřili nejen k v něm obsažené právní úpravě historické, ale nad jeho časový rámec zaujali stanoviska k aktuálním otázkám rodiny v období pozdějším, neřku-li současným. Paní doc. Radvanová poukazuje na vliv od poloviny 20. století přijatých mezinárodněprávních dokumentů o lidských právech a právech dětí na rodinné právo, na podstatné změny rodinného práva v tradičně demokratických zemích, judikaturu jejich ústavních soudů a judikaturu Evropského soudu pro lidská práva, v jejichž světle by archaická podoba Obecného zákoníku občanského v této době nemohla obstát.

Až k úplné současnosti se v podstatné části recenze vyjadřuje svými úvahami p. JUDr. Vošalík. Ta obsahuje kromě několika zcela souhlasných prvků také jeho ode mě odlišné úvahy